

Výklad distribúcie foném za psl. striednice vo fonologickom systéme nárečí lokalít Skalité, Čierne, Oščadnica, Turzovka, Korňa, Kornica

Anna Ramšáková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava

V súčasnosti nárečia predstavujú jednu z dvoch základných existenčných foriem (variet) národného jazyka. Zmena spôsobu života, neustály vývin v spoločenskej, politickej, hospodárskej, sociálnej, kultúrnej oblasti či výtvarnej vedy a techniky zanechávajú výrazné stopy aj na stave zemepisných nárečí. Z generácie na generáciu má nárečie niektorých lokalít čoraz menšie zastúpenie v každodennej komunikácii. Heuristický výskum v teréne neraz potvrdzuje skutočnosť, že ani pasívna slovná zásoba informátorov neposkytuje dostatočný nárečový aparát na jasné označenie niektorých reálií z dávnejšej minulosti.

Práca poskytuje prierez vybranými fonologickými či morfonologickými javmi. Nerieši historické dynamické vývinové zmeny na zvukovej rovine. Poukazuje na spoločné a odlišné znaky skupiny hornokysuckých pomedzných a kysuckých goralských nárečí v nárečovom systéme lokalít Čierne, Oščadnica, Skalité, Turzovka, Korňa, Kornica.

Spoločné znaky

Vokalizmus

1. *y > y (okrem realizácie po velárnych konsonantoch, napr. *čichi, nogi, vysoki*) Turzovka, (Hlinené), Korňa (celá obec), Kornica, Čierne, Skalité: *koby-la, sypac*; Oščadnica: *byc*´; Turzovka (Hlinené), Korňa: *smešny*; Korňa: *bydny*; Kornica (aj Klokočov): *zbetečny*; Skalité: *vynksy*; Čierne: *mlody*; Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica (aj Klokočov): *košćely*; Čierne, Oščadnica, Skalité: *plachty, pacholcy*.

2. *u, *ū > u

Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica (aj Klokočov), Čierne, Skalité: *mušim, ľudže*.

3. *ę > e (v *mę, *tę, *sę)

Turzovka, Korňa, Kornica, Čierne, Skalité: *me, će, še*; Oščadnica: *me, c´e, s´e* (akuz. sg. osobných zámen).

4. kvantita

- ako fonologicky relevantná vlastnosť sa v analyzovaných nárečiach neobjavuje.

Konsonantizmus

1. reflexy za staré skupiny *rь, *rь, *lь, *lь

Turzovka (Hlinené, Turkov), Korňa, Kornica (aj Klokočov) *dluch, slunko*; Čierne, Oščadnica, Skalité: *dlubać, slup, tlusti, vylk, velna, pelny*.

2. asibilácia

***t', *d' > č, dž; c', dz' (v Oš) pred b, i, e, ě, ě**

Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica (aj Klokočov): *svadźba, źac*; Čierne: *ućekać*; Skalité: *pogańac, pisać*; Oščadnica: *predac*; b) Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica (aj Klokočov): *čichi, čiśic, dzeći*; Čierne, Skalité: *godźina, narodźić, sadźić*; Oščadnica – c'í, dz'í: *c'ichi, c'is'ic*; c) Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica (aj Klokočov): *idźeće, pošćel*; v Oščadnici na c'e, dz'e: *dz'es'ik, dz'e*; d) Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica, Čierne: *ścepić, učerać, dźura*; Skalité: *scepić, esce* (sprievodné mazurenie); Čierne, Skalité: *pyndźalek*; Oščadnica: *dz'eći*; e) Turzovka (Hlinené): *ćeće* (tečie); Korňa: *leźeć*; Skalité: *čynski, křiceć*; Čierne: *krićeć, kraść*; Oščadnica: *c'ec'e, kras'c'*.

Diferencovanosť kysuckej nárečovej oblasti potvrdzujú doklady z Turzovky Turkov, kde dochádza k asibilácii t', d' na c, dz napr. *cepli, cma, dvaďzba, cicho, dzeci*.

3. *t, *d > t, d + y

Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica: *motyka, dym, mlady, do vody*; Turzovka (Hlinené): *tydzeń*; Turzovka, Korňa, Čierne, Skalité: *tydźyn*; Oščadnica: *tydz'yn*; Čierne, Oščadnica, Skalité: *motyka, dym, mlody, do vody*.

4. ś, ź, ź, ź, č, resp. v Oš s' z'

Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica, Čierne, Skalité: *źima, huśle, źaje śe mi*; Turzovka, Korňa, Kornica: *śeno*; Čierne, Skalité: *śano*; Oščadnica: *nos'ic', pros'ic', s'ilny*; Turzovka (Turkov): *seno, zima*.

Rozdiely

Vokalizmus

1.

a) *ę > a, ä

Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica (aj Klokočov): *dześac, źac, ścaśće*; Turzovka (Hlinené): *m'aso, hov'ado/hov'ado, p'ášć*; Korňa: *pam'ac/pam'ac, m'akil/m'aki, dzev'ac/dzev'ac*; Kornica (aj Klokočov): *sv'acić, p'ac/p'ac*; Turzovka, Korňa, Kornica: *praśa*; Turzovka: *dzyfča*; Korňa: *dześča*; Kornica: *dześča/dześča*; Turzovka, Korňa: *źrebja*; Kornica: *źrebja*.

b) *ę > a

Turzovka (Hlinené): *śejasat, začatyk, poradyk, částka, peńaże*; Korňa: *dześaty, začatyk/začatek, meśac, poradyk, peńaże/pyńaże*; Kornica (aj Klokočov): *peńaże, začatek/začatek, poradek/poradek*. V 3. os. pl. přez. sloviess typu varia, hasia, kúpia, kde by sa očakávala striednica a za *ę dochádza k analógii, k morfológickému vyrovnávaniu pod vplyvom sloviess typu pišu, nesú: Turzovka (Hlinené, Turkov), Korňa, Kornica: *robu, varu, haśu, stoju*.

c) *ę, ę > (...) > y + n, ə + n (v Oščadnici po palatalizovanom pernozubnom ý)

Skalité: *čynski, źynć, vync, pynta*; Čierne: *gynś, rynka, mynso, pynść*; V Oščadnici sa po palatalizovanom pernozubnom ý realizuje kombinatórny variant fonémy e – velárne ə: *vynkši, pred svəntami*.

Konsonantizmus

g, h

Spoluhláska **g** má širšie zastúpenie v goralskom nárečovom elemente, kde psl. spoluhláska ***g** nepodľahla zmene ***g** > **γ** > **h**: *zoglúvek, tvorog, nogavice, godžina, glova, dlugi, drugi, grabić, dognali, pogošćić, do Skalitego, obecnego, bogatego*; Čierne: *godnego, noga, gynšygo, grac, glina*; Oščadnica: *gnuj, teraz go treja, dlugi*.

Namiesto záveru

Príspevok predstavuje iba malú časť zo získaného súčasného nárečového materiálu, ktorý dopĺňa a prehĺbuje doterajšie poznatky nárečovo značne diferencovanej oblasti na horných Kysuciach. Komentuje a aktualizuje dialektologický výskum, ktorý s doplnením archívnych záznamov a ich vzájomným porovnaním a porovnávaním poskytuje dostatočne bohatú, informačne nasýtenú bázu pre monografické spracovanie problematiky hornokysuckých prechodných a kysuckých goralských nárečí na fonologickej a morfolologickej rovine.